

Om seglen som høstredskab – og lidt om Karen Blixens novelle *Sorg-Agre*

Torben Arboe

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Brug af leer som redskaber til at høste (meje) korn med i tidligere tid blev omtalt i *Ord & Sag* sidste år (Arboe 2024). Før leerne brugte man til kornhøst især *segle* som redskab, dvs. krumknive med korte skafter, og denne høstmetode vil vi se lidt nærmere på her.

1. Seglen brugt til kornhøst

Ifølge Frilandsmuseets vejledning var brugen af segle til kornhøst stort set ophørt i 1700-tallet: i de fleste egne af landet var seglen da afløst af leen, men brugtes senere stadig til høst af raps (Uldall 1960: 75). Det stemmer med nogle af oplysningerne i Jysk Ordbogs materiale, fx fra Ringkøbing-egnen i 1800-tallet: ”Forhen blev Sæden paa mange Steder afskaaret med Segler; men denne Høstemaade, hvoraf især Husmændene betjente sig, er nu næsten gaaet af Brug” (Hald 1833: 131). Fra Ribe-egnen gives et eksempel på, at skiftet fra segl til le synes at ske i slutningen af 1600-tallet: en bonde havde i 1660 ligefrem rejst retssag mod sin avlskarl, fordi denne ikke som beordret havde høstet en rugmark med segl, men derimod med le og derved opnået et mindre udbytte, end husbond havde forventet (Kinch 1878-79: 197f.).

Men i Vest- og Sønderjylland var seglen dog i brug til kornhøst også langt senere: den er registreret i adskillige skifter (boopgørelser) fra 1700-tallet og nævnes som brugt langt op i 1800-tallet. Fra Hardsyssel nævnes således ved Ringkøbing fjord, at seglen ”var i brug som høstredskab så langt op imod vor tid, at en gammel mand har fortalt mig, at de kravlede på knæene, når de *sægelet* byg”, dvs. afskar

byg med segl (Kaae 1962: 184; her bruges altså et verbum *sægle* eller *segle*, dannet til substantivet *segl*). I Sydvestjylland er billedet lidt syd for Skjern å det samme: en fortæller i Egvad sogn har ”prøvet at bruge Danmarks sikkert ældste Høstredskab af Jern, nemlig Seglen, *æ Seg'l*, en lang, halvcirkelformet Kniv med opstaaende Ryg og et lille Træhaandtag” (fig. 1).

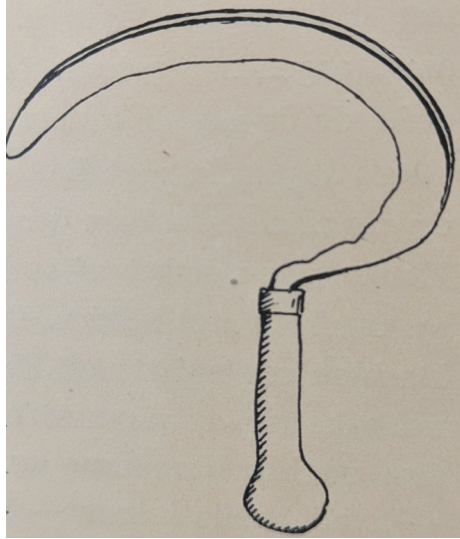

Fig. 1: Kornsegl (Herning Museum), jf. Gejel 1940: 33.

Også her nævnes, at man helst ”skulde kravle afsted paa Knæene”, når man brugte seglen; man ”greb saa en en Haandfuld Straa med venstre Haand og skar det af tæt ved Jorden med et halvrundt Snit”. Det var naturligvis en ”langsom Høstmetode, men til Gengæld undgik man Spild saavel af Straa som Kerne”, og meddelerens moder havde fortalt, at ”paa hendes Fødegård og deromkring brugte de altid Seglen”, hvorved vi er tilbage i 1820-30’erne (Gejel 1940: 33). Tilsvarende i Hoven sogn: ”Først i Aarhundredet skar man endnu ... sit meste Byg med Segl, fordi der da intet Spild blev, og Negene blev nættere” (Kierckbebye 1874-75: 112; NB. substantivet *byg* er neutrum her). ”Man vedholdt overhovedet meget længe at høste Bygget saaledes i det gamle Lundenæs Amt”, tilføjes det i note samme sted;

dette amt strakte sig ned i Sønderjylland. Samme forhold ses i Vejen sogn: man ”brugte længe Segl til Kornet, sagtens mest fordi der skulde passes paa den Smule man havde, ved Brug af Seglen spildtes intet” (Alkærsig 1940-41: 108). I Ho-Oksby sogne (Blåvand mv.) høstede man tidligere både rug og byg med segl, ”og da maatte den uøvede, naar han eller hun skar sig, for ogsaa dette var mest Kvindernes Sag¹, lære ’Seglvisen’” (Nielsen 1915-18: 327f.). Det forklares ikke nærmere, hvad seglvisen går ud på; men formentlig drejer det sig om, at man kom til at græde, når man skar sig – til dels parallelt med, at man kom til at græde, når man lærte den såkaldte ’plejlvisen’, første gang man kom til en lo, hvor der blev tærsket med plejl.²

Til bemærkningen om brug af segl det sønderjyske følger sig Feilbergs oplysning om, at seglen tidligere har været ”brugt ganske almindeligt i Vestslesvig” (Feilberg III: 176). Fra Sønderjylland berettes således om brug af segl til kornhøst i 1800-tallet i Hostrup sogn nordøst for Tønder: ”har som Dreng en eneste Gang set, at de høstede Hvede med en Segl” (Ottens 1966: 105, forfatter f. 1859). På marskjorderne i Ubjerg sogn, også ved Tønder: ”Kornet, Havre og Byg, blev endnu indtil omved 1864 skaaret med Segl” (Lorenzen 1928-29: 11). Efter 1864 blev der på grund af udvandring mv. mangel på folk: ”mange unge Mænd rejste til Danmark som Optanter eller til Amerika”, og ”Seglen gik af Brug”. Meddelelsen er her født omkring 1850 og ”har skaaret Kornet, til jeg var en Snes Aar”, hvilket foregik på en helt særegen måde:

”E Skøster” (Skærerne) begyndte om Morgenens, naar Kornet omtrent var tørt. Der stillede saa 4-6-8 Mand: Mænd, store Dreng, Tjenestepigen, Daglejerske, og hver tog en halv Ager for. Paa højre Fløj arbejdede ”e Forskærer” [forskæreren] og raabte ”Bind” ved hvert Neg. Saa skulde alle Arbejderne binde samtidig. Negene var saa store, som Kornet kunne

1 Forinden er som kvindearbejde (mens mændene var på fiskeri på havet) nævnt, at ”Brændelyngen til den aabne Skorsten [skulde] slaas – det var Pigernes sag”, og at ”det var Kvinderne, der gjorde det meste af Arbejdet” med at anlægge vejen mellem Oksby og Vejrs (s. 326).

2 Det skete ved, at man, når man kom ind i loen, blev spurgt, om man kendte plejlvisen, og svarede man (typisk en dreng) benægtende, fik man af en plejltærsker plejlens dele lagt om halsen, hvorefter han klemte og strammede til: ”når drengen så skriger, kan han plejlvisen” (Feilberg II: 846).

naa rundt om til at binde dem. Var der skaaret 16 Neg Havre, råbte ”e Forskærer”: ”Tobak!”. Saa skulde Seglen stryges, Piben tændes eller en frisk Skraa puttes i Munden. I Byggen hørte der kun 12 Neg til ”e Baklav” [baklaget], men i Byggen skulde ogsaa spildte Straa opsamles. Kornet blev jo skokket [dvs. sat i neghobe] med det samme. (Lorenzen 1924-25: 47)

Ifølge en anden optegnelse fra Hostrup sogn blev i 1870’erne ”Havre og Byg ... næsten altid ’skaaret’ med Segl, og Rugen med, naar den ’laa’” [dvs. var blevet til lejesæd]. Der høstes på den netop skildrede måde, og det tilføjes, at ”Seglen blev lidt hvæsset med en ’Bøgesten’ (Hvæssesten) og en ’Stryge’” (Hansen 1935-36: 251). Det er specielt, at hver person udfører alle faser i arbejdet: skærer stråene, binder negene og sætter dem i hob (skok) med det samme. Men dette er også nævnt fra Brarup sogn (KærH) sydvest for Tønder, syd for rigsgrænsen:

Naar man bruger Seglen, er det den samme der skær [dvs. skærer], binder op, skokker (at rive behøves ikke). Det sættes da ikke i Kjærve, da det er saa godt bundet at det ej behøver at bindes mere, et Neg kan være ligesaa stor som en Kjærv imellem. (K.J. Lyngbys optegnelser 1859, hvor udtalen *sekel* for ’segl’ nævnes).

Fra en egn længere nordpå, nemlig fra Ballum sogn ved Vadehavskysten ud mod Rømø, gengiver Evald Tang Kristensen en dyster, dialektal fortælling, et sagn om en moder, der for at redde sin søn fra en dødsdom måtte love en konge at skære ”en fenne hvede” (dvs. høste en mark hvede) med segl på én dag, hvad der ellers var et arbejde for fire mand. Da hun skar den sidste håndfuld aks af, ”faldt hun om og var død med det samme” (Kristensen 1896: 396, i oversættelse), men sønnen var reddet. Hun blev begravet på Ballum kirkegård, og på gravstenen er hun *ataejjnet mæ en neeg å en sægl i æ arm* = aftegnet (dvs. afbildet) med et neg og en segl i armene (dvs. hænderne).

Blixens *Sorg-Agre*. Begivenheden her minder stærkt om et motiv, Karen Blixen anvender i novellen *Sorg-Agre* i *Vinter-Eventyr* (1942/1966). Dette er også bemærket af andre, jf. artiklen:

”Sorgagre-stenen. Et blixensk drama fra virkelighedens verden” af litteraturforskeren Nanna Drejer (2019). Her nævnes en mindre sten med teksten *Sorgagre-stenen* ved siden af en forvitret gravsten på Ballum kirkegård. I en folder i kirken fortælles historien om gravstenen, der er ”temmelig stor og gammel, delvis forvitret”, ud fra en artikel ’Moderkærlighed’ (Jensen 1909). Ifølge denne går historien tilbage til den store stormflod i 1634, hvor gårde på ’værfter’ (kunstige forhøjninger) i marsken i Misthusum nord for Ballum blev oversvømmet, og alt bohavet derfra drev de få kilometer ind til Skærbæk nordøst for marsken. En mand gik og stjal nogle af tingene, men blev opdaget af en gårdmandsenkes søn, som blev så vred, at han slog manden med en rafte; denne ramte dog så uheldigt, at manden døde. Sønnen kom i fængsel og blev dømt til døden. Moderen rejste da over til kongen, Christian den 4., og bad ham om at spare sønnens liv. Kongen gik ind på det på den betingelse, at moderen på én dag fra solopgang til solnedgang med en segl kunne høste en ager byg i Ballum 400 alen (ca. 250 m) syd for kirken. Hun sled sig igennem arbejdet, og:

(...) da Solen gled ned i Vesterhavet, var Enken ogsaa færdig med Ageren. Men da hun vil rejse sig fra den, Dagen igennem, krumbøjede Stilling, knækker Ryggen paa hende. – Hun blev begravet på Kirkegaarden i Ballum (s. 98).

Der blev rejst en mindesten for hende, og den var endnu i 1909 bevaret; der sås tydeligt en segl på stenen, men indskriften var blevet ulæselig. Den ager, hvor enken døde, og nogle tilstødende agre, kaldes ”endnu den Dag i Dag ’e Sorreawwer, Sorgagrene’ ” (smst.). Artiklen konkluderer, at enken ”gik i Døden i Bevidstheden om, at hendes Arbejde ikke have været forgæves ... (det) havde frelst Sønnen, medens hun af Moderkærlighed satte Livet til for Sønnen” (smst., deraf artiklens titel).

Drejer (2019) betegner fortællingen som ”en vandrehistorie”, som Blixen havde sin egen ”måde at fortælle på”, og hun ved ikke, om Blixen kendte til sorgagre-stenen. Man kan tilføje, at det hos Blixen ikke er en konge, men en herremand i ældre tid, der stiller en moder den

tilsyneladende umulige arbejdsopgave³, og at de godser, der nævnes: Rosenholm, Gammel Estrup (s. 298), er østjyske, ikke sønderjyske. Men det kan naturligvis være bevidst sløring. Herremanden hos Blixen lader, ligesom det sker hos Jensen (1909), opsætte ”en Sten, med en indhugget Segl” til minde om den opofrende moder. Dog ikke på kirkegården, men på den ager, hvor hun døde – den ager, som ”Almuen paa Egnen ... da kaldte ’Sorg-Agre’”, et navn, der brugtes længe efter personernes død (Blixen, s. 345). Flere forhold peger altså i retning af, at Blixen har kendt det sønderjyske sagn, men helt har omformet det og ladet det indgå i en videre fortælling.

Fig. 2. ”Fanøkone viser, hvorledes man i hendes unge dage høstede med segl”. Foto: Nationalmuseet, jf. Højrup (1960: 98).

3 For en anden litteraturforsker, Aage Henriksen (1984), virker kravet også temmelig specielt: ”herremanden *finder da på* at give moderen det vilkår (etc.)”, ”den *besynderlige* aftale” (s. 84, s. 87).

Tilbage til seglens brug i høst generelt. Som nævnt har seglen ifølge Feilberg tidligere været ”brugt ganske almindeligt i Vestslesvig”, med tilføjelsen: ”og bruges endnu på Fanø” (Feilberg III: 176). At seglen blev brugt som høstredskab på Fanø omkring 1900, bekræftes af Højrup (1960: 98), hvorfra fig. 2 stammer. I billedteksten forklares videre, at det var kvinderne, der måtte passe landbruget, da mændene i Nordby var søfolk: ”Seglen blev derfor ikke afløst af leen, som det var tilfældet andre steder. At høste med le er for strængt for kvinder, men seglen kan de magte”, og om beklædningen bemærkes: ”Konen har maske for ansigtet, for en skipperkone kunne ikke være bekendt at være solbrændt” (Højrup 1960: 98). I Sønderho, ligeledes på Fanø, gik kvinderne til ”hulningerne i klitterne og skar kornet med en segl” (Grüner Nielsen 1920: 29). Fra Rømø gives en tilsvarende oplysning om arbejdsfordelingen: ”De gamle fortæller ogsaa, at man har brugt segl til kornhøst. NB. Førhen var det kvinder, der passede landbruget” (Anders Bjerrum 1931). Det samme var tidligere gældende i et tredje øsamfund, Læsø i Nørrejylland, tilbage i 1700-tallet: ”Kvinderne gaar og saar Sæden af deres Forklæde, skærer deres Korn med en Segl, kører altid Vognen” (Grüner Nielsen 1924: 54).

Fra det øvrige østjyske område omtales seglen mest i forbindelse med raps- og rørsækning (jf. næste afsnit). Dog nævnes den af Johannes V. Jensen i en himmerlandshistorie om de meget gammeldags folk på Bakgaarden, som kun havde gamle redskaber, der var gået af brug andre steder: de havde dog på det seneste ”faaet anskaffet en ordentlig Høle i Stedet for Seglen, de til alt for stor Umage for de stive Kroppe havde anvendt før” (Jensen 1933: 221). Andre steder brugtes seglen også senere til mindre arbejder i høst, så som afsækning af lejesæd, der var for vanskeligt at meje med le, fx i Gram sogn i det nordvestlige Sønderjylland (Schmidt 1952: 65).

2. Seglen brugt til høst af raps, rør mv.

2.1 Raps

I en omtale af årets arbejde på en gård på Helgenæs (Mols) omkring 1870 anføres: ”Raps blev altid skaaret med ’Segl’ – en krum Kniv – og lagt i Smaabunker på Stubbene” til vejring før hjemkørsel (Hejgaard 1954: 93). Redskabet kaldes også en *rapssegl* (Tved, Mols), eller et

rapsjern (Bjerre syd for Horsens). Fra en herregård vest for Kolding beskrives arbejdet omkring 1850 malerisk:

Alle længtes efter at komme ud og skære Raps. Det så smukt ud, når der gik en 40-50 Mænd, Koner, Piger og Dreng og skar Raps af med Segle på en stor Rapsmark. Rapsen blev skåret af i Håndfuldvis og lagt forsigtigt ned på Jorden for at vejres. (Korsgaard 1923-26: 127)

Fra Sønderjylland nævnes raps stedvis som dyrket i 1870'erne og senere, ”meget paa Sundeved”, og ”de blev altid høstet med en *Sæchel*, Segl” (Ottens 1966, II.V: 105). I midten af 1800-tallet blev der avlet raps ”næsten paa hver Gaard paa Als”, og når den var skåret med segl og vejret lidt på jorden, blev den ”opstillet i Styger [dvs. klynger, hobe] til Eftermodning”, inden den fælles tærskning med plejle begyndte (Ussing 1926: 41).

2.2 Siv og rør, istag

I Midtøstjylland brugte man omkring 1800 segle til skæring af siv og rør, fx ved Mossø: ”Sivene skæres i Juli og August med en Segl, nærmest som en mindre Høle, men mere krum og med et lige Skaft” (Elkjær 1933: 30). Sivene brugtes til ”Studepuder og Øgpuder” for at skåne stude og heste i forspand, senere til sivsko og måtter. Rør, ofte kaldt *blåtag*, brugtes som tækkemateriale, og de kunne høstes med segl el.lign. både sommer og vinter:

Paa aabent Vand skæres Blaatagene med en Segl fra Baad, hvis man ikke kan vade langt nok ud i Søstøvler. Om vinteren skæres de paa Isen. Vi har en Slags Slæde med nogle Haandtag, en skarp Kniv eller Høle foran og Rækværk ved Siderne og den bageste Ende, saaledes at Blaatagene kan staa oprejst i Slæden, naar de er afskaaret. Slæden skal rendes ind i Blaatagene, og der kan skæres meget paa den Maade. (op.cit.31)

Også i Sønderjylland ved Vadehavet brugte man metoden med at skære rør, blåtag, med segl fra en båd, fx Rømmø. Stedvis benævnes rørene *istag*, der høstes om vinteren: ”Hvis vandet ikke var tillagt med is, skar vi ”e istag” fra baaden. Med en segl blev den skaaret af

rundt om baaden” og kunne efter opsamling, tørring mv. bruges som brændsel (Rudbøl sogn, Nielsen 1935-36: 153). I nabosognet Aventoft (syd for rigsgrænsen) kaldtes rørene *bladtag*, og de ”bliver skåret om Efteråret med langskafet Segl (sechel), fra båd” (M.P. Ejerslev 1930).

2.3 Marehalm, hør, græs

Seglen omtales endvidere som brugt til skæring af *klittag*, hjelme i klitterne i Sydthy (1700-tallet) hhv. i det nordlige Hardsyssel; det skulle bruges bl.a. som brændsel til baging i den store ovn (Thuborg 1928: 85). I Sønderjylland har man brugt en segl ”til at skære Hør af med” (Sundeved, 1930’erne), på Rømø og i marsklandet indenfor (Emmerlev sogn) også til skæring af græs til kreaturfoder mv. (1930’erne og senere).

2.4 Roer, ærter

I Midtøstjylland blev seglen et par steder brugt til at skære toppen af runkelroer, der dyrkedes til frøavl (1940’erne), og på Mols har den været brugt til høst af ærter: en vandrer ”saa en gammel Bonde, med sin Segl, at høste en halvmoden Ærtevang” (Limennchar 1843: 5).

2.5 Hegn

På Sundeved og Als har seglen også været brugt til beskæring mv.: ”en sexel, Segl, både lige og krumme, til at kappe Hegn med” (Sundeved) henholdsvis ”til at skære ... tynde kviste med” (Alsisk Ordsamling: 141).

Konklusion

Man kan altså konstatere, at seglen, i varierende udformning, ved nærmere eftersyn af kilderne har været i udbredt brug som høstredskab i større omfang senere, end der blev lagt op til i de førstnævnte kilder, desuden har den været i brug til flere afgrøder og formål spredt i det jyske område.

Litteratur

Alkærsig, Søren. 1940-41. *Vejen Sogn i Malt Herred*. Vejen.

Alsisk Ordsamling. 1988. Udg. af Alsingergildet. Sønderborg: Andreas Clausens Boghandel.

- Arboe, Torben. 2024. Fra aks på mark til neg i lade eller stak. *Ord & Sag* 44: 72-85.
- Blixen, Karen. 1942/1966. Sorg-Agre. *Vinter-Eventyr*. 5. oplag. København: Gyldendal: 296-345.
- Brostrøm, Torben. 1966. Karen Blixen. *Dansk Litteraturhistorie* 4. København: Gyldendal: 195-210.
- Drejer, Nanna. 2019. Sorgagre-stenen. Et blixensk drama fra virkelighedens verden. *Kristeligt Dagblad* 17/9 2019.
- Elkjær, Sigurd. 1933. Fra Dørup ved Mossø. *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*. Aarhus: De forenede Bogtrykkerier: 22-46.
- Feilberg, H.F. 1886-1914. *Ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. Kjøbenhavn: Thieles Bogtrykkeri.
- Gejel, P.H. 1940. Bondeliv i Vestjylland gennem 90 Aar. *Sprog og Kultur* IX. Aarhus: Universitetsforlaget: 7-45.
- Grüner Nielsen, H. 1920. *Folkelig Vals*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Grüner Nielsen, H. 1924. *Læsøfolk i gamle Dage*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Hald, J.C. 1833. *Ringkjøbing Amt*. Kjøbenhavn: J.D. Qvist.
- Hansen, J. 1935-1936. Skære, skære Havre! *Sønderjydske Maanedsskrift*: 250-251.
- Hejgaard, Chr. 1954. Aarets Gang i en Bondegaard paa Helgenæs omkring 1870. *Østjydske Hjemstavn*. Skanderborg Amtsbogtrykkeri.
- Henriksen, Aage. 1984. *De ubændige*. København: Gyldendal.
- Højrup, Ole. 1960. Landbrug i Vestjylland for 100 år siden. *Hundrede Aar*. Kristjan Bure (red.). Ringkjøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri: 49-106.
- Jensen, Johannes V. 1933. *Himmerlandshistorier*. I. 7. oplag. København: Gyldendalske Boghandel.
- Jensen, Kr. 1909. Moderkærligheden. *Sprogforeningens Almanak*. Aabenraa: ”Hejmdals” Trykkeri: 98.
- Kierckebye, J. 1874-75. Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold. *Samlinger til Jydske Historie og Topografi*. V. Aalborg: 95-115.
- Kinch, J. 1878-79. Seglen og Leen. *Samlinger til Jydske Historie og Topografi* VII. Aalborg: 197-200.
- Korsgaard, Otto. 1923-26. Folkeliv i Skanderup Sogn. *Fra Ribe Amt*. København: P. Haase & Søn: 107-142.

Om seglen som høstredskab med videre

- Kristensen, Evald Tang. 1896. *Danske Sagn* IV. Århus: Jacob Zeuners bogtrykkeri.
- Kaae, Alfred. 1962. Lem sogn. Ringkjøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri.
- Limennchar, August. 1843. *Florentius Bergstrøm eller Bjergmanden paa Mols*. Randers: J.M. Elmenhoff.
- Lorenzen, Chr. L. 1924-1925. Høstning med Segl. Sønderjydske Maanedsskrift. *Historisk Samfund for Sønderjylland*: 47.
- Lorenzen, Chr. L. 1927-1928. Sæd og Skik i Udbjerg Sogn. *Sønderjydske Maanedsskrift*: 8-11.
- Nielsen, Hans Nikolaj. 1935-36. Paa Arbejde i Gudskogen. *Sønderjydske Maanedsskrift*: 152-154.
- Nielsen, N.S. 1915-1918. Træk af Livet i Ho-Oxby i ældre Dage. *Fra Ribe Amt* 4. København / Esbjerg: 305-335.
- Ottsen, M.B. 1966. *Hostrup-Dansk*. II. bd. 4-5. Udg. Ella Jensen og Magda Nyberg. København: Akademisk Forlag.
- Schmidt, August F. 1952. Mellem Gram og Ribe. *Sønderjydske Aarbøger*. Aabenraa: Hejmdals Bogtrykkeri.
- Thuborg, Karen. 1928. *Det gamle Harboøre*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Uldall, K. 1960. Frilandsmuseet. Vejleder.
- Ussing, Henrik. 1926. *Det gamle Als*. København: J.H. Schultz.